

Rozdział IV

Вплив сім'ї на формування мовленнєвого самовираження

дошкільників

Антоніна Аніщук

На сучасному етапі розвитку суспільства особливого значення набуває проблема реалізації особистістю свого потенціалу, становлення її здатності самовизначатися в різних життєвих ситуаціях, виражати у мовленнєвих конструктах своє ціннісне ставлення до довкілля та самого себе. І саме в дошкільному віці формується потреба у розкритті власної індивідуальності, виявленні думок, настроїв, переконань, розвивається вміння відчутти емоційний стан іншої людини, виявити співчуття на словах, поступитися власними інтересами тощо. Це засвідчує потребу і здатність зростаючої особистості до мовленнєвого самовираження, під яким розуміється вміння дитини заявити про себе; виразити свої думки, наміри, бажання, ставлення; оцінити ставлення до неї інших (переживає, байдужа); проявити індивідуальність, творчу активність, інтонаційну виразність за допомогою мовленнєвих засобів та форм поведінки.

Мовленнєве самовираження один із засобів самоствердження дитини, зумовлене потребою у самопізнанні, прагненні вирізнитися з поміж інших, означити себе серед оточуючих. Виражаючи своє „Я”, дівчатка та хлопчики починають активно вступати у мовленнєву взаємодію з однолітками та дорослими. Спрямованість на комунікацію, потреба й прагнення зрозуміти інших і бути зрозумілим змушують дошкільника будувати мовленнєві висловлювання у таких формах, які забезпечують взаєморозуміння. Так створюються передумови для збагачення активного словника, більш розгорнутої й повнішої передачі своїх думок і переживань. Важливо, щоб дорослі всіляко сприяли формуванню в дошкільників бажання і вміння заявити про себе через виразне, емоційно-зabarвлене мовлення.

Поняття *самовираження, самосвідомість, самостійність, самореалізація* стають сьогодні для педагога актуальними, оскільки ми

розглядаємо дитину як активного суб'єкта життєдіяльності. Мовленнєве самовираження виступає основним засобом і способом реалізації життєдіяльності у різних її формах і проявах. Потреба дітей у визнанні і підтримці є власне потребою у спілкуванні – отриманні від оточуючих оцінки своєї особистості, реалізувати своє прагнення до спільності з іншими людьми.

Теоретичне вивчення проблеми

Родина, як відомо, є першим соціальним інститутом, а отже, має особливе значення для становлення життєвої компетентності дошкільника як особистості. В сім'ї закладаються основи моральності, формуються норми поведінки, збагачується внутрішній світ дитини. Сім'я сприяє не тільки формуванню, а й самоствердженню, самовираженню особистості, стимулює її соціальну, творчу, в тому числі і мовленнєву активність. Саме в родині у дитини формуються основи самосвідомості, емоційна та волява сфери, її потреби, інтереси, розвивається елементарна життєва позиція.

Вплив сім'ї на розвиток мовлення дітей розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні педагоги минулого, а саме І. Срезневський, І. Огієнко, С. Русова, Є. Тихеева, В. Одоевський, Я. Коменський, Є. Водовозова та інші. Зокрема, І. Срезневський важливе значення приділяв діалектній мові, яку діти засвоюють від своїх батьків, оскільки лише на ній дитина може виразити свої думки і почуття¹⁴². С. Русова зазначала, що дитина опановує рідну мову в родинному колі, тому мовлення батьків повинно бути взірцем для дітей.

Своєрідною формою сімейного виховання, де діти мають засвоювати зразки правильного мовлення, Я. Коменський називав материнську школу. У ній, на думку автора, потрібно намагатися навчати дітей не лише "знати..., а й говорити"¹⁴³. Вказівки педагога щодо розвитку мовлення

¹⁴² И. И. Срезневский, *Об изучении родного языка вообще и особенно в детском возрасте*, Русское слово, Просвещение, Москва 1986, с.119.

¹⁴³ Я. А. Коменский, *Материнська школа. Історія дошкільної педагогіки: Хрестоматія*, упоряд.: З. Н. Борисова, В. З. Сміль, Вища шк., Київ 1990, с.13.

дітей є ці цінними і На с А. Богуш, застерігає паразитів, прислів'я, мовлення і яскрава, ш викликає у З домі поведінки, своєрідною дорослі – і мовленнєві повторення для вираження Процес спрямований з іншого – власної поведінки і активністю діалогу передаються Оскільки важливу ролі співчуття, є педагогічними мовленнєвими вербальним зв'язок між

¹⁴⁴ А. М. Богуш

дітей є цінними і нині. Вказівки педагога щодо розвитку мовлення дітей є цінними і нині.

На сучасному етапі продовжують досліджувати дану проблему А. Богуш, А. Гончаренко, Т. Піроженко та інші. Зокрема, А. Богуш застерігає батьків від вживання у своєму мовленні жаргонів, слів-паразитів, вульгаризмів і пропонує використовувати у своєму мовленні прислів'я, приказки, загадки, скоромовки; для яскравості і образності мовлення використовувати влучні порівняння, поетичні вирази. Оскільки, яскрава, виразна мова дорослих привертає увагу дітей, а суха, монотонна викликає у них байдуже ставлення, роздратованість¹⁴⁴.

З допомогою батьків, дитина навчається звертати увагу на манеру поведінки, на зміст і форму висловлювання. Дорослі виступають своєрідною моделлю, на яку орієнтуються дошкільники. Фактично дорослі – це орієнтир дитини, з якого вона як кальку знімає зміст і форму мовленнєвого висловлювання. Мовленнєве самовираження дитини – це повторення, засвоєння і відображення моделі, якою користуються дорослі для вираження своїх думок, почуттів, бажань, намірів.

Процес мовленнєвого самовираження є емоційно забарвленим актом, спрямованим, з одного боку, на прояв дошкільником власної позиції, з іншого – на вплив на іншу людину з метою доведення, роз'яснення її власної позиції та зміну позиції іншого (думки, ставлення, стилю поведінки або діяльності). Самовираження є водночас цілеспрямованою активністю певної модальності, яка супроводжується для обох учасників діалогу приємними або неприємними переживаннями. Останні передаються спеціально підібраними словами, вербалізуються.

Оскільки емоційне забарвлення мовленнєвого конструкта відіграє важливу роль у процесі вираження внутрішнього стану дитини, вияву співчуття, співпереживання, то *метою* даної статті є: на основі результатів педагогічного дослідження, показати вплив батьків на характер мовленнєвого самовираження дошкільників різної статі, визначити, якими вербальними засобами виражають вони різні емоційні стани; встановити зв'язок між змістом мовленнєвих конструктів дітей та дорослих.

¹⁴⁴ А. М. Богуш, *Мова ваших дітей*, Рад. шк., Київ 1989, с.28.

Емпіричний аналіз досліджуваної проблеми

Одним із завдань констатувального етапу дослідження було встановлення зв'язку між змістом мовленнєвих конструктів дітей та дорослих. Досліджуючи даний аспект, нами були використані такі методи: спостереження, бесіди з дітьми, анкетування батьків.

З метою визначення змісту та спрямованості мовленнєвих засобів, форм висловлювань дошкільників у процесі життєдіяльності був застосований метод *спостереження*. Його мета полягала у визначенні наявності мовленнєвих конструктів у словнику дитини, що виражають різні емоційні стани; дослідити, на предмет чого вони висловлюються, по відношенню до кого і які життєві ситуації обслуговують ці слова. Спостереження дало можливість визначити основні мовленнєві конструкти дітей під час їхньої взаємодії у різних життєвих ситуаціях. Основна увага була спрямована на ті ситуації, у яких дитина використовувала мовлення як процес необхідний для комунікації, задля того, щоб виразити себе, заявити про себе іншим, самій собі про те, що вона може, вміє, до чого прагне, щоб бути задоволеною собою, бути визнаною авторитетними людьми, щоб заявити про своє ставлення до інших. Нас цікавило, наскільки сама потреба і готовність виразити себе поєднується у дошкільників з більш-менш досконалою формою мовленнєвого оформлення цього вираження. Адже вже у дошкільному віці у зростаючої особистості має бути сформоване бажання і вміння заявити про себе, а мовлення, у свою чергу, виступатиме тим засобом, який допоможе їй це здійснити.

Спостереження за мовленнєвою взаємодією дітей під час сюжетно-рольових ігор дало можливість зафіксувати зміст та форму мовленнєвих засобів, спрямованих по відношенню до партнера по грі, вміння дітей підбирати відповідну інтонацію до змісту висловлюваного. Трудова діяльність сприяла виявленню уміння дітей словесно узгоджувати свої дії з діями партнера, домовлятися, проявляти свої здібності, нахили, бажання. У процесі життєдіяльності дитина проявляла прагнення заявити про себе, про свої можливості, виразити свою індивідуальність, особливість, вдаючись при цьому до різних форм мовленнєвого самовираження.

Одним із важких аспектів використання емоційних конструктів у контексті спілкування з дітьми та їхніми ровесниками, є спостереження за прагненням заявити про себе, ставлення, ствердження, виразити себе.

У процесі бесіди з дітьми та їхніми батьків. Дошкільники, по відношенню до протекти засобів дитина відповісти бути схожим на своїх батьків ідентифікуватися з дошкільному віці. Це стосується

Досліджуючи це питання з'ясовано, що фактично у висловлюваннях дітей звернень та пестливіх слів батька зустрічаються рідше, можливо, це

Поряд з приємними почуттями своїх рідних об'єктами хлопчиків представити слів з метою приємності так „для профілактики самооцінку дитини занепокоєння і турботу своїх матерів, що

Таким чином і в процесі мовлення

Одним із важливих аспектів спостереження було вивчення характеру використання емоційно-забарвлених слів хлопчиками та дівчатками у контексті спілкування з друзями, з індіферентними та неприємними для них ровесниками, з дорослими (рідними, чужими). Таким чином, метод спостереження надав нам можливість визначити наявність у дитини прагнення заявити про себе, виявити по відношенню до інших своє ставлення, ствердити своє „Я”, а також ступінь поєднання її прагнення виразити себе.

У процесі бесіди з дітьми було встановлено, що дитина використовує у своєму мовленні ті слова, які попередньо чула від дорослих, в тому числі батьків. Дошкільник прямо переносить запозичений приємний штамп по відношенню до приємної людини і навпаки. За допомогою мовленнєвих засобів дитина відтворює взаємини представників різної статі. Прагнення бути схожим на свого тата чи маму, означає перш за все бажання дитини ідентифікуватися з чоловічою або жіночою роллю. Тому в старшому дошкільному віці хлопчики хочуть робити все, як тато, а дівчинка – як мама. Це стосується і мовлення.

Досліджуючи емоційний компонент у мовленні дорослих, було з'ясовано, що фактично звернення дорослих до хлопчиків більш обмежене у висловлюваннях приємностей, ніж до дівчаток. Найбільше ласкавих звернень та пестливих слів діти чують від матері та бабусі, у мовленні батька зустрічаються ласкаві звернення та пестливі слова, але значно рідше, можливо, причиною є те, що мовлення батьків менш емоційне.

Поряд з приємними словами діти виділили слова, які виражають неприємні почуття. Дошкільники обох статей засвідчили, що чують від своїх рідних образливі слова дуже часто. Хоча по відношенню до хлопчиків представники чоловічої статі частіше вдаються до образливих слів з метою приниження дитини, покарання за будь-яку провину, просто так „для профілактики”, як говорять діти. Образливі прізвиська знижують самооцінку дитини, закріплюються в активному словнику. Викликає занепокоєння і те, що діти дуже часто чують образливі, грубі слова від своїх матерів, що взагалі не сумісно з материнськими почуттями.

Таким чином, діти подумки озброюються словесною зброєю і в процесі мовленнєвого самовираження в разі потреби вдаються до

вживання приємних, лагідних чи грубих, образливих слів, таких слів, які раніше були адресовані їм.

У процесі дослідження було виділено одностатеве і різностатеве угруповання дошкільників. Мовленнєве самовираження дошкільників у одностатевому угрупованні характеризується сталим контекстом, забарвлюється спільним інтересом хлопчиків чи дівчаток. Мовленнєве самовираження є ситуативним, визначається змістом ситуацій, створених з власного бажання. Дитина самостверджується на власний індивідуальний досвід.

Мовленнєве самовираження дошкільників у різностатевому угрупованні характеризується тим, що учасники взаємодії, пристосовуючись до умов гри, використовують мовленнєві еталони дорослого довкілля. Дошкільник привласнює ідеальну модель значущого дорослого (рідних, близьких людей) і готові мовленнєві конструкти служать як певний зразок, еталон, домірний конкретній ситуації. Самовираження перетворюється на вираження себе через запозичені форми, мовлення позбавляється свого контексту, репродукує батьківський. У такому угрупованні немає в чистому вигляді чоловічої чи жіночої моделі мовленнєвого самовираження, воно підпорядковане до ситуації, тому у мовленні хлопчиків спостерігаються мовленнєві засоби, характерні дівчаткам, і навпаки. Діти беруть готові штампи із мовлення дорослих і використовують у процесі сюжетно-рольової гри. Внаслідок цього можна сказати, що дитина виражає не своє „Я”, не свій внутрішній світ, а чужий, наприклад, індивідуальність своєї мами, батька, сестри.

Для з'ясування джерела надходження лексики, якою оперує дитина в процесі самовираження серед однолітків та дорослих, ми провели анкетування батьків. Відповіді батьків на запитання анкети показали перелік слів, за допомогою яких вони виражають різні почуття по відношенню до своїх дітей, а також якими словами користуються їхні діти виражаючи певне ставлення до інших. Близько 10% батьків, крім відповідей на запитання анкети, вдавались і до письмових пояснень, де описували види робіт, які вони проводять зі своїми дітьми з метою засвоєння нових слів, що виражають різні емоції, ставлення до інших, виховання позитивної самооцінки („багато говоримо про дії своєї дитини,

як хороші, так і пог...
дуже детально опи...
ряди слів, що вира...

50% батьків да...
даному почуттю. В...
назвати слова для...
відсутні і у актив...
слова, як прави...
невдоволення” да...
називали слів, що х...

Той факт, що о...
знаю”, „ніякими”,...
засвідчує, що проб...
і процес мовленнє...
важливих, таких, п...
дали відповідей...
словами. Характе...
утримались від від...
дитина про тих, до...
але не назвали слів...
не вживають у сво...
І взагалі не говорят...

Отже, результа...
перше, бідний с...
і відсутність в ак...
(прикладом є по...
стимулювати мовл...
байдуже ставлення...

Зіставивши ва...
ми відмітили між...
ризується багатим...
них мовленнєвих...
їхніх дітей характ...

ів, таких слів, які

є і різностатеве
я дошкільників
м контекстом,
ток. Мовленнєве
уацій, створених
ний індивідуаль-

різностатевому
пії, пристосовую-
лони дорослого
ушого дорослого
кти служать як
Самовираження
юрми, мовлення
кий. У такому
жіночої моделі
ситуації, тому
оби, характерні
влення дорослих
Знаслідок цього
внутрішній світ,
жестри.

оперує дитина в
х, ми провели
нкети показали
зні почуття по
уються їхні діти
б батьків, крім
их пояснень, де
дїтьми з метою
ення до інших,
пії своєї дитини,

як хороші, так і погані, ніщо не залишається поза нашою увагою"). Батьки дуже детально описують свою роботу з дітьми та наводять синонімічні ряди слів, що виражають конкретні почуття.

50% батьків для вияву задоволення вживають слова, що відповідають даному почуттю. В той же час було відмічено 2,8% батьків, які не змогли назвати слова для вияву задоволення. Це говорить про те, що дані слова відсутні і у активному словнику батьків. 20% батьків на запитання „Які слова, як правило, використовуєте для вияву свого задоволення, невдоволення” давали відповіді „ніжні, лагідні, суворі, повчальні”, але не називали слів, що характеризують ці поняття.

Той факт, що одна третина батьків задовольнилась відповідями „я не знаю”, „ніякими”, „не надаю цьому значення”, „не звертала уваги”, засвідчує, що проблему мовленнєвого розвитку своїх дітей, яка включає і процес мовленнєвого самовираження, вони не відносять до категорії важливих, таких, що заслуговують на увагу. Майже 26% батьків взагалі не дали відповідей на запитання анкети, обмежуючись тільки декількома словами. Характерно, що як і діти, так і переважна більшість батьків утримались від відповіді на запитання „Якими словами розповідає вам дитина про тих, до кого байдуже”. 2,8 % батьків відповіли: „Без емоцій”, але не назвали слів, які б виражали це почуття. Це засвідчує те, що батьки не вживають у своєму мовленні слів, які б характеризували дане поняття. І взагалі не говорять з дітьми про байдуже ставлення до інших.

Отже, результати опитування говорять про те, що у самих батьків, по-перше, бідний словниковий запас; по-друге, нерозуміння понять і відсутність в активному словнику слів, що виражають ці поняття (прикладом є поняття "байдужий"); по-третє, небажання батьків стимулювати мовленнєву активність дітей своїм мовленням, що засвідчує байдуже ставлення до мовленнєвих висловлювань своїх дітей.

Зіставивши варіанти відповідей батьків та дітей на запитання бесіди, ми відмітили між ними певну залежність: якщо мовлення батьків характеризується багатим лексичним словником, наявністю емоційно-забарвлених мовленнєвих конструктів, відсутністю образливих слів, то і мовлення їхніх дітей характеризується такими особливостями. І навпаки, байдуже

ставлення до мовленнєвого розвитку дитини, бідний активний словник батьків продукують у дітей нерозвинену потребу в реалізації свого "Я", нездатність виразити своє ставлення засобами мовлення.

Виходячи з одержаних результатів, ми можемо припустити, що саме емоційний компонент найбільше спрацьовує у мовленнєвому самовираженні як дошкільників, так і батьків, оскільки у дошкільників емоційна сфера переважає над вольовою та інтелектуальною. За допомогою мовленнєвих конструктів, забарвлених приємними (неприємними) відчуттями, відповідною інтонацією дошкільники не тільки виражають свої почуття, а й емоційно переживають їх.

Таким чином, проаналізувавши відповіді батьків на запитання анкети, взявши до уваги свідчення дітей про перелік слів та виразів, які воничують в мовленні дорослих, нами було виділено три групи батьків, що володіють певними рівнями вживання емоційно-забарвлених мовленнєвих конструктів під час мовленнєвої взаємодії з дітьми:

I група – батьки, в мовленні яких спостерігається високий рівень вживання мовленнєвих засобів, що виражають різні почуття;

II група – батьки, що мають середній рівень використання емоційно-забарвлених слів по відношенню до своїх дітей;

III група: віднесено батьків, що мають низький рівень, емоційно-забарвлена лексика майже відсутня у їхньому мовленні. Результати аналізу висвітлені у таблиці 1:

Оскільки, у процесі нашого дослідження на попередніх етапах було виділено чотири типи мовленнєвого самовираження дошкільників: *конструктивний* (діти виражають себе у взаєминах з іншими, стверджують своє "Я", за будь-яких умов заявляють про себе, усвідомлюють вплив своїх слів на людей), *суперечливий* (у дітей не сформована потреба виразити своє "Я"; бажання заявити про себе залежить від заохочення дорослих, а зміст і форма мовленнєвого самовираження – від ситуації), *деструктивний* (у дітей сформовано потребу заявити про себе, але вони не вміють її реалізувати; вирізняються конфліктним та егоїстичним характером поведінки, хвалькуватістю, зазнайством, авторитарністю; схильні демонструвати свої якості, в тому числі

й негативні), *неформа мовлення* то якісний аналіз співставити типи батьків.

Таблиця 1. Я

Група (рівень)	
I (високий рівень)	Багатий, висловлює прислів'я, гарні не в... Зауваження „гарному не гарно”
II (середній рівень)	Недостатньо виражає, використовує незадоволення. Вживання заохочення виражає
III (низький рівень)	Характерно відсутність батьків са

Таблиця 2. Співставлення дошкільників

Рівень мовлення батьків	конструктивний
I (високий)	
II (середній)	
III (низький)	

активний словник
лізації свого "Я",

пустити, що саме
леннєвому само-
у дошкільників
ектуальною. За
мними (неприєм-
ники не тільки

апитання анкети,
виразів, які вони
упи батьків, що
них мовленнєвих

високий рівень
тя;

тання емоційно-
вень, емоційно-
нні. Результати

ніх етапах було
дошкільників:
ах з іншими,
о себе, усвідом-

не сформована
е залежить від
вираження – від

заявити про себе,
онфліктним та
зазнайством,
в тому числі

й негативні), *невизначений* (у дитячому розвинена потреба заявити про себе, форма мовленнєвого самовираження примітивна, відсутня власна думка), то якісний аналіз результатів даного аспекту дослідження дає можливість співставити типи мовленнєвого самовираження дошкільників з групами батьків.

Таблиця 1. Якісно-кількісна характеристика емоційно-забарвлених мовленнєвих конструктів батьків

Група (рівень)	Якісна характеристика мовленнєвих проявів	Кількість досліджуваних %
I (високий рівень)	Багатий лексичний словник. Намагання батьків завжди висловлювати дитині своє задоволення, вживаючи при цьому приємні емоційно-забарвлені слова, заохочувати словами дитину на гарні вчинки. Уміння батьків висловити дитині своє невдоволення, не вдаючись при цьому до неприємних, образливих слів. Зауваження щодо дій дитини висловлюються у такій формі „гарному, вихованому хлопчику так робити не можна”, обманювати не гарно”, „битися – це погано” та ін. Нецензурна лексика відсутня.	17
II (середній рівень)	Недостатня кількість слів у словнику батьків, за допомогою яких виражаються певні почуття. Для вияву свого задоволення батьки використовують виключно слова „молодець”, „розумниця”; незадоволення – „так робити не можна”, „ти мені не подобаєшся”. Вживання однотипних фраз для виявлення бажання допомогти, заохотити до діяльності, привернути увагу та неприємних слів для вираження невдоволення.	57
III (низький рівень)	Характеризується низькою мовленнєвою активністю батьків. Відсутність емоційно-забарвленої лексики. Наявність у мовленні батьків слів образи при виявленні почуття невдоволення.	26

Таблиця 2. Співвідношення типів мовленнєвого самовираження дошкільників і рівня мовлення батьків (%)

Рівень мовлення батьків	Типи мовленнєвого самовираження дошкільників			
	конструктивний	суперечливий	деструктивний	невизначений
I (високий)	9	8	-	-
II (середній)	1	24	24	8
III (низький)	-	1	13	12

Розподіл дошкільників за типами мовленнєвого самовираження має певну залежність від сформованості мовленнєвої культури батьків. З'ясувалося, що перша група батьків співвідноситься з конструктивним типом мовленнєвого самовираження, в меншій мірі – суперечливим та деструктивним. Друга група – суперечливим; деструктивним; третя – невизначеним, деструктивним типами. Як бачимо, деструктивний тип мовленнєвого самовираження співвідноситься з середнім та низьким рівнем мовлення батьків, і це дає нам підстави вважати, що в цих визначених нами групах, емоційна неврівноваженість має місце у мовленні батьків (вживання образливих слів, бурхливе вираження негативних емоцій, що часто переходить в крик), хоча у своїх анкетах більшість батьків заперечували цей факт.

Отже, зважаючи на складність процесу мовленнєвого самовираження, його залежність від багатьох умов і, в першу чергу, від мовлення батьків, можемо констатувати, що однією з педагогічних умов оптимізації процесу мовленнєвого самовираження дошкільників є *удосконалення мовленнєвої культури батьків*. Оскільки саме батьки мають пропонувати дітям ідеальні (або близькі до них) еталони мовлення (багатий лексичний словник, грамотність, відсутність образливих слів, позитивне емоційне забарвлення); оптимальний тон; індивідуалізовані звертання до дітей: пестливі імена, приємні слова, слова-заохочення тощо. Основними завданнями є: внесення корективів у мовлення дорослих (відмова від негативних суджень, образливих оцінок, опанування науки й мистецтва використання слів довіри, підтримки, співчуття); формування прагнення у батьків підтримувати позитивний „образ Я” у дитини; уміння виражати власні почуття адекватними мовленнєвими засобами та уникання образливих слів, негативних оцінних суджень по відношенню до дітей.

Робота з батьками по формуванню їх власної мовленнєвої культури та культури мовлення їхніх дітей передбачала проведення батьківських зборів, тематичних бесід, індивідуальних консультацій, ознайомлення з літературою, методичні поради, написанняпам'яток.

На *батьківські збори* виносились як загальні питання, що стосуються культури мовлення батьків та дітей, особистісного зростання малюка,

його статевого оптимальних у Пропонувались і „Які самі, такі дитину?”, „Діти „Наш малюк та на прагненні дитини застерегти батьків позбавлять дитину лексикою.

У роботі з батьками дитина хоче сказати синам і донькам розв'язання конфлікту щоб результатами батьків з принципами засновником направили

- уважно слухати
- уникати ігрових дій з дитиною чи озлобленості
- виражати думки
- чесно говорити
- проявляючи

Батькам пропонувалися У. Лівінгстона Лажану, в якому батько просить виражати думки дуже часто і не об'єктивно даної статті спонукаючи висловлюваннями і

Для глибокого розуміння виготовлені пам'ятки які є необхідними

його статевого виховання, так і питання щодо створення вдома оптимальних умов для мовленнєвого самовираження дошкільників. Пропонувались такі теми для обговорення: „Як говорять наші діти”, „Які самі, такі й сини”, „Наш малюк та його „Я”, „Чи знаєте ви свою дитину?”, „Дівчинка і хлопчик: спільне та відмінне”. Розглядаючи теми „Наш малюк та його „Я”, „Чи знаєте ви свою дитину?”, наголошували на прагненні дитини до визнання, бути кращою за інших. Намагалися застерегти батьків від різних словесних форм приниження, оскільки вони позбавлять дитину віри у себе і збагатять їхній словник негативною лексикою.

У роботі з батьками прагнули з'ясувати, чи вміють вони почути, що дитина хоче сказати, виразити власні почуття доступно й зрозуміло своїм синам і донькам, чи дотримуються принципу “обоє маємо рацію” для розв’язання конфліктних ситуацій, чи вміють домовлятися з дитиною так, щоб результатами розмови були задоволені обидва учасники. Ознайомили батьків з принципами виховання дітей, сформульованими Х. Джайноттом, засновником напряму групової роботи з батьками:

- уважно слухати дитину, що сприяє зміцненню самоповаги;
- уникати і не допускати таких дій і слів, що можуть образити дитину чи озлобити її;
- виразити думки, почуття без агресивності;
- чесно говорити про те, що вони відчують;
- проявляючи власні почуття, поважати особистість дитини.

Батькам пропонувалось прослухати статтю американського автора У. Лівінгстона Ларнеда „Про що забув батько”. Це один із творів малого жанру, в якому показано прояв істинного почуття батька до свого сина. Батько просить вибачення у маленького сина за образливі, грубі слова, які дуже часто і не обгрунтовано зривалися з його уст. На нашу думку, зміст даної статті спонукав би багатьох батьків задуматися над особистими висловлюваннями по відношенню до своїх дітей.

Для глибшого ознайомлення батьків із означеною проблемою, були виготовлені *пам’ятки*, в яких чітко означено мовленнєві висловлювання, які є необхідними і важливими для конструктивного типу мовленнєвого

самовираження дошкільників, і які є негативними, що спричиняють деструктивні форми мовленнєвого самовираження. Поряд давали методичні рекомендації, що стосуються корекції негативних мовленнєвих проявів самовираження. Даруючи таку пам'ятку, ми частково (через батьків) впливали на кожну дитину з метою формування конструктивних мовленнєвих форм та засобів.

Вплив на батьків здійснювався і через дітей. З метою формування відповідальності за слово, ми пропонували дітям розповісти вдома батькам про вплив приємних та образливих слів на почуття іншої людини.

Особливої уваги потребувала *індивідуальна робота з мамою*, котра сама виховувала сина чи доньку. В процесі констатувального етапу, нами було зафіксовано, що відсутність чоловічого впливу і надмірна жіноча опіка робили хлопчика пасивним, нерішучим, невпевненим, що і спричиняло певні труднощі у мовленнєвому самовираженні. Тактовна бесіда була спрямована на те, щоб, по можливості, мама змогла забезпечити дитині спілкування з представниками чоловічої статі (батько, дідусь). Для батьків був виготовлений стенд *мовленнєвого кодексу*, який мав допомогти їм створити дитині оптимальні умови в сім'ї для вираження своїх думок, почуттів, бажань.

Оцінка ефективності системи формування показала, що сім'я, як один із основних чинників формування мовленнєвого висловлювання дошкільника має як позитивний, так і негативний вплив. Авторитетність батька, особливо для хлопчиків, призводила до небажаних результатів. Наприклад, зробивши зауваження дитині за вживання образливого слова, ми почули у відповідь: „А мій тато теж так говорить”. Тому цей бік роботи викликав певні труднощі у вихованні мовленнєвої культури дошкільників. Однак, можна стверджувати, що на 20 % батьків нам все ж таки вдалося помітно вплинути.

Важливим показником позитивних зрушень було зростання батьківської уваги до мовленнєвого розвитку дитини. В більшості представників сімей (62 %) зафіксовано намагання контролювати своє мовлення у присутності дітей, утримуватися від вживання образливих слів, стимулювати свою дитину до мовленнєвої взаємодії. Біля 30%

батьків стверджують, що стали прислухатися до думки дитини, не нав'язуючи їй свого бачення. Відповіді на запитання анкети були поширені, відзначалися емоційно-забарвленою лексикою. Батьки почали частіше вживати у своєму мовленні *слова заохочення, лагідні, ввічливі* слова. Але варто зазначити, що не всі батьки були відвертими у своїх відповідях, оскільки намагалися показати кращі мовленнєві зразки і замовчували негативні прояви, цим пояснюється неспівпадання відповідей батьків з думкою дітей.

Співставивши дані початкового етапу і підсумкового контролю, ми бачимо такі результати:

Таблиця 3. Динаміка рівнів мовлення батьків до формувального експерименту та після нього (%)

Рівень мовлення батьків	ЕГ – 60 батьків			КГ -110 батьків		
	Конст.	Контрол.	Динаміка	Конст.	Контрол.	Динаміка
високий	17	24	+7	18	18	0
середній	57	62	+5	60	62	+2
низький	26	14	-12	22	20	-2

Наведені дані засвідчують, що система виховної роботи, спрямованої на педагогічну просвіту батьків в галузі мовленнєвої діяльності, загалом виявилась ефективною. На 7% збільшилася кількість батьків ЕГ, які проявляють високий прояв мовленнєвої активності по відношенню до дитини та майже у два рази (на 12 %) зменшилася кількість батьків з низьким мовленнєвим проявом. Однак 14 % батьків не проявили зацікавленість до мовленнєвого розвитку своїх дітей. У КГ дані показники залишилися майже без змін, досліджувані мають динаміку тільки у 2 %. Більшість батьків ЕГ стали цікавитись взаєминами своїх дітей з ровесниками, давали поради, радилися з вихователями.

Однак, можна вважати, що нам вдалося помітно вплинути на усвідомлення батьками важливості мовленнєвого спілкування з дитиною. В більшості представників сімей зафіксоване прагнення контролювати своє мовлення і мовлення дітей. Особливо це було помітно у батьків дошкільників з деструктивним типом мовленнєвого самовираження.

Висновки

Таким чином, основним джерелом надходження приємних і неприємних слів у активний словник дитини є мовлення батьків. І саме від їх мовленнєвої культури буде залежати зміст і форма мовленнєвого висловлювання дітей. Батьки, використовуючи слова-оцінки, вияв любові і прихильності, безпосередньо впливають на збагачення емоційного компонента мовленнєвого самовираження дошкільників, адже діти копіюють мовленнєві висловлювання батьків, незалежно від того, який характер емоційного забарвлення вони несуть. Вживання батьками доступної, зрозумілої, грамотної, образної, емоційно-забарвленої лексики з використанням правильної інтонації розвиває у дитини здібності сприймати і розуміти інших, висловлювати певні почуття, бажання, наміри, своє ставлення до оточуючих, стимулює дитину до мовленнєвого самовираження. І з іншого боку, виявлення батьками грубості, нестриманості, агресивності у спілкуванні з донькою чи сином приводить до аналогічних форм у дитячих висловлюваннях.

Забезпечення батьками позитивного мовленнєвого прикладу (багатий лексичний словник, грамотність, відсутність образливих слів, емоційна забарвленість, оптимальний тон, індивідуалізоване звернення до дітей); створення мовленнєвих ситуацій, стимулювання дітей до вираження своїх почуттів засобами мовлення, сприяють розвитку мовленнєвого самовираження, формуванню мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві.

Література:

1. Богущ А. М., *Мова ваших дітей*, Рад. шк., Київ 1989.
2. Коменський Я. А., *Материнська школа. Історія дошкільної педагогіки: Хрестоматія*, упоряд.: З. Н. Борисова, В. З. Сміль, Вища шк., Київ 1990.
3. Срезневський І. І., *Об изучении родного языка вообще и особенно в детском возрасте*, Русское слово, Просвещение, Москва 1986.

П
життє
моделі
форму
є сьог
предст
позиці
думки
індиві
ною в
Ос
увага
привед
відпов
Україн
докуме
про пр
жінок,
Закон
Сімейн
редакці
молоді
дітей д
3
обгрун